

УДК 373.5.091.3:821.161.2

Тетяна ПОТАПЧУК

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)*

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Створення в процесі вивчення української літератури атмосфери вільної, творчої співпраці забезпечило максимальне залучення всіх компонентів структури особистості (свідомості, емоцій, волі) до процесу переосмислення і прийняття учнем сімейних цінностей. Використання інтерактивних методів навчання, які ґрунтуються на діалозі, моделюванні виховних ситуацій, вільному обміну думками, забезпечує продуктивну суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу в його змістовій та процесуальній складових.

Ключові слова: цінності сімейного виховання, старшокласники, процес вивчення української літератури, українська родина.

Родинні та релігійно-моральні цінності стали найвищими життєвими орієнтирами у житті підрастаючого покоління часів козацтва. Козацька сім'я відзначалася демократизмом, рівноправністю чоловіка і жінки. У козацькій сім'ї панував культ Батька і Матері. Дітей навчали поважати заповіді батьків і дідів, дотримуватись традицій, звичаїв і обрядів українського народу, здобутків християнської моралі.

Взаємоповагу у сім'ї, пошану та любов до батьків, материнську любов, відданість дітям, самопожертву, увагу до старших вважав моральними домінантами для української родини Т. Шевченко. Цінність жінки-матері, відповідального батьківства звеличують у своїх творах І. Франко («Перехресні стежки»), Л. Українка («Лісова пісня», «Боярина»), О. Кобилянська («Земля», «Меланхолійний вальс», «Людина», «Царівна») та багато інших письменників, поетів, філософів і просвітителів різних історичних періодів розвитку України.

Серед усіх засобів ефективним у формуванні цінностей старшокласників дослідники В. Андрущенко, Т. Антоненко, Г. Бондаренко, Т. Ворошило, І. Грива, В. Драченко, Л. Ломако, А. Сергієнко та ін. визначають літературу. Література активно впливає на почуття і розум дитини любого віку, розвиває її емпатійність, емоційність, забезпечує розуміння та прийняття моральних норм як єдиних вірних варіантів поведінки.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та розглянути цінності сімейного виховання у старшокласників у процесі вивчення української літератури.

Значущим у розвитку сімейних цінностей був період XIX – поч. XX століть. Видатні педагоги того часу: Г. Ващенко, Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова, М. Стельмахович та інші – розглядали родину як основний виховний інститут, що несе відповідальність за виховання дитини як члена суспільства. При цьому виняткового значення науковці надавали ролі матері, яка є природною вихователькою своїх дітей. Так, С. Русова пише: «Мати – це справді велична постать в історії культури: довгий час без усякої освіти, одним своїм шляхетним інстинктом вона обгортала свою дитину, свого сина такою чарівною сферою ласки й змагання до краси, до правди, до гуманного добра, з якої виходили велетні людської культури...» [12, 78].

Цікавими у формуванні сімейних цінностей старшокласників є думки вітчизняного педагога О. Вишневського. Вивчаючи метафізичні основи цінностей, він наголошує на їх ідеальній природі та двобічному трактуванні. З одного боку, вони репрезентують визнання і віру, стан духовності людини і суспільства. Інший підхід спирається на матеріальне втілення цінностей і деталізується у таких формах, як: 1) кодекси цінностей (систематизований перелік вербальних правил, вимог, законів, заборон, визначень); 2) якості людської душі (вчинки, поведінка в цілому); 3) культура (філософія, література, мова, мистецтво, релігія, традиції, моральні джерела тощо). У праці «Система цінностей і стратегія виховання» О. Вишневський наголошує на кодексі чеснот особистості і стверджує, що формуючи виховний ідеал, цінності вказують на вектор виховних зусиль, а тому становлення особистості можна визначити

як «приєднання до ієрархії вартостей, добровільно обраної, засвоєної й реалізованої шляхом відповідної діяльності» [3, 18]. Відтак, в основу цінностей виховання О. Вишневським покладений процес формування п'яти фундаментальних якостей людини: моральності, патріотизму, демократизму, родинності та природовідповідності. Тож, до цінностей виховання педагог включає абсолютно вічні, основні національні, громадянські, цінності сімейного життя та валео-екологічні.

Близькими до характеристики цінностей О. Вишневським, на нашу думку, є погляди українських науковців М. Боришевського, І. Підласого, який ідеалами виховної системи українського суспільства визначає такі цінності, як любов, доброту, здоров'я, справедливість, пізнання Бога та самого себе, родину. У працях О. Вишневського, І. Підласого цінності сімейного життя, як складові духовно-моральних цінностей, розглядаються як такі, що становлять основу внутрішнього світу особистості та дають їй можливість існувати і діяти вільно, свідомо і цілеспрямовано.

Отже, в українській педагогіці завжди чітко окреслювався ідеал сім'ї як першооснови життя людини, яка, як зазначає В. Постовий, забезпечує формування і розвиток найкращих її ціннісних орієнтацій: праці як найповнішої форми вияву творчих здібностей і можливостей людини, джерела достатку і радості, забезпечення повноцінного життя родини; духовності – синтетичної форми осягнення світу й себе в єдиному вимірі перетворювальної діяльності та гуманного ставлення до навколишнього середовища і людей; громадянськості як відчуття особистої належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду, способів життя, традицій і звичаїв, відповідальності, розвитку й примноження добробуту країни [10].

У зв'язку з цим існує певна система цінностей сімейного життя. Вона значною мірою увібрала в себе моральні норми і принципи загальнолюдських і національних цінностей, культурно-історичні традиції та звичаї і служить однією з найважливіших передумов духовного благополуччя і морального здоров'я суспільства.

Як вважає науковець О. Особа, під традиційними сімейними цінностями розуміють «класичні історичні уявлення про родину, важливість оформлення шлюбу та сталості шлюбних стосунків, народження та виховання дітей у сім'ї, що передбачає обох батьків, традиційні ролі чоловіка та жінки, вірність, взаємоповагу всіх членів родини та стійкий пріоритет збереження шлюбу над розлученням» [7, 127].

Розділяє таку позицію учених щодо розуміння сутності сімейних цінностей і Л. Повалій, яка

розглядає сімейні цінності як визнану в суспільстві сукупність уявлень про сім'ю, що впливає на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії принципів взаємин між подружжям, між батьками і дітьми, які охоплюють любов, турботу, взаєморозуміння, терпіння, вірність, повагу, співчуття, взаємопідтримку, щирість, довіру та ін. При цьому вчена наголошує, що названі цінності є не тільки важливими для ефективно життєдіяльності сім'ї вони складають її підґрунтя [9].

Значущими є також підходи до класифікації і змістового наповнення категорії сімейних цінностей вченими Є. Узденової та А. Русецької, які, на відміну від вище наведених класифікацій, вже виокремлюють сімейні цінності в окрему самостійну групу. Так, Є. Узденова пропонує таку їх класифікацію: сімейні функції як цінність (репродуктивна, соціальна, екзистенційна), батьківство, діти, спорідненість, сімейні взаємини, почуття любові і взаємна повага в сім'ї, виховання дитини, фізіологічна потреба, матеріальний добробут, моральна культура міжстатевих відносин, загальнолюдські норми моралі, традиційна етнічна культура, духовна культура [11].

Польська ж дослідниця А. Русецька пропонує ієрархію сімейних цінностей: найвище місце займають автотелічні, потім життєві, моральні і духовні. Автотелічні цінності – це цілі, що досягаються людьми самостійно для себе і визначають вибір стратегічних завдань у житті. До них відносяться: любов, щасливе сімейне життя, сімейне благополуччя. До життєвих цінностей науковець відносить переважно здоров'я людини та матеріальне благополуччя. Моральні цінності, як зауважує А. Русецька, це цінності, сформовані у суспільстві і визнані у відносинах серед людей (сумлінність, порядність, чесність, поважність та ін.). Духовні ж цінності характеризуються ставленням до релігії, вищих ідеалів, прекрасного [11].

«Як засіб єднання і передачі соціального досвіду від покоління до покоління, як систему, у якій виявляються і переплітаються результати духовної діяльності всіх членів родини», визначає сімейні цінності Л. Панкова і виділяє у ній такі цінності: «любов, діти, здоров'я, спільно проведений вільний час» [8, 77-78].

Проведений аналіз наукових поглядів сучасних учених на сімейні цінності дозволив нам зробити деякі узагальнення.

Сімейні цінності звернені до розуму, волі, почуттів особистості і в їх основі особистісний досвід людини, сімейні цінності складають ядро особистості, її унікальний особистісний стержень; вони є сукупністю загальних принципів поведінки

людини, її взаємодії з іншими людьми, природою, суспільством. Сімейні цінності розглядаються як соціальні за своєю природою особистісні установки людини, які виконують функцію регуляторів поведінки і охоплюють усі сторони людського буття.

Ми вважаємо такий підхід до визначення сутності сімейних цінностей у цілому виправданим і, у свою чергу, трактуємо їх як світоглядні уявлення і моральні установки, засновані на розумінні інституту сім'ї, відносин членів сім'ї, відповідальної сімейної поведінки, які забезпечують культурне і демографічне відтворення українського суспільства і держави. Цінності сімейного життя: вірність, довіра, піклування про дітей, піклування про батьків, старших у родині, злагода між членами сім'ї, повага прав дитини і прав старших, здоровий спосіб життя, охорона традицій тощо.

Отже, до основних системоутворюючих сімейних цінностей ми відносимо:

- цінності, що пов'язані зі шлюбом (цінність шлюбу, подружня вірність; цінність рівноправ'я подружжя, цінність домінування одного з них, цінності різноманітних ставих ролей у сім'ї цінність міжособистісних комунікацій між подружжям, стосунків взаємопідтримки та взаєморозуміння подружжя; взаємна любов);
- цінності, пов'язані з батьківством (відповідальне батьківство, цінність виховання та соціалізації дітей у сім'ї демократизація відносин, повага до прав дитини);
- цінності, які пов'язані з родинними зв'язками (відповідальність за благополуччя інших членів сім'ї цінність взаємодії між родичами, турбота про батьків і старших у сім'ї, повага до предків, догляд за їхніми могилами).

Тому, на нашу думку, важливо було не тільки з'ясувати сутність сімейних цінностей, визначити їх місце в різнорівневій структурі цінностей особистості, а й підтвердити наше припущення та завдання щодо необхідності формування сімейних цінностей учнів старших класів.

Кожна дитина, незалежно від особливостей її індивідуального розвитку і міри готовності, досягнувши певного віку, попадає у відповідне, прийняте у даному суспільстві середовище і тим самим попадає в систему об'єктивних умов, що визначають характер її життя і діяльності на даному віковому етапі». Особливістю розвитку сучасних старшокласників є більш швидка, ніж у дорослих, адекватна реальності адаптація до умов соціуму. Це пояснюється тим, що старшокласники, «на відміну від представників старшого покоління, у своїй більшості не мають вкоріненої традиційності щодо певних норм, правил, ідей, поглядів, хоча вони

більш відкриті як до загальнолюдських, так і суто національних цінностей. На сьогодні цей чинник є досить значущим у вихованні особистості, підтовхує дитину до самоствердження поза родиною, яке не завжди має позитивний вплив. Тому проблема формування загальнолюдських цінностей особистості, що формується, є ключовою.

Водночас автор праці «Виховання особистості» І. Бех зазначає, що «ранній юності властиве зростання самосвідомості, це – усвідомлення своїх якостей і можливостей, потреба у звіті про свої вчинки, уявлення та своє місце в житті, усвідомлення себе як особистості. Якісні зміни, що відбуваються у розвитку самосвідомості особистості в цьому віці виявляються і в тому, що учні прагнуть співставляти особистий досвід, набутий у ході активної громадської діяльності, із загальноприйнятими суспільними нормами» [2, 103].

Юнацький вік пов'язаний з формуванням активної життєвої позиції, самовизначенням, усвідомленням власної значущості, формуванням переконань та цінностей.

Як зазначають науковці, у юнацькому віці відзначається тенденція до підкреслення власної індивідуальності, несхожості на інших. Важливо зазначити, що найсприятливішим для формування сімейних цінностей є саме старший шкільний вік, адже це час активного світоглядного самовизначення молодої людини і пошуку сенсу життя. В умовах засвоєння особистістю сімейних цінностей якість індивідуальності проявляється, зокрема, в індивідуально неповторних прийомах, способах оволодіння цими цінностями.

Аналіз наукової літератури дозволив виокремити провідні особливості старшого шкільного віку, які стають визначальними у формуванні сімейних цінностей учнів старших класів:

- усвідомлення себе як особи певної статі з характерними потребами, мотивами, ціннісними орієнтаціями, сформованими ставленнями до протилежної статі та відповідними формами поведінки;
- активний розвиток емоційної сфери, розвинена емоційна адаптація;
- актуалізація потреби соціального самовизначення та вибору професії (за І. Кулагіною) [5];
- здатність до самоідентифікації, відкриття внутрішнього світу; почуття захоплення сьогодення разом та дедалі чіткішою орієнтацією на майбутнє.

Отже, старший шкільний вік є визначальним у становленні світогляду особистості громадянина. Адже саме в цей час відбувається інтенсивний розвиток тих внутрішніх процесів, які призводять до формування вже відносно самостійних поглядів,

стійкої системи понять, суджень про навколишній світ та своє місце в ньому. Старшокласники критично ставляться до життя і не завжди можуть дати об'єктивну оцінку тому, що відбувається у доквітлі. У процесі повсякденного життя ідеальні уявлення школярів про моральні норми зіштовхуються із реальними життєвими обставинами. Педагогам слід враховувати такі вікові особливості старшокласників, як підвищення рефлексивності мислення, прагнення до самоудосконалення, самовираження, а також специфіку спілкування у цьому віці: потребу в неформальному довірливому діалозі із дорослим, категоричність, скептичне ставлення до загальноприйнятих моральних норм. У старшому шкільному віці учень може свідомо зважувати особисті і громадські мотиви поведінки. Самооцінка вчинків і почуттів, прагнення до морального ідеалу розвиває і поглиблює найважливіше з моральних почуттів – почуття обов'язку, яке є відчутним наслідком виховання.

У школі серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу українська література набуває особливого значення як мистецтво слова і спосіб формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і загальнолюдських цінностей. Варто зазначити, що українська література стоїть на національному ґрунті, що є найбільш сприятливим для формування духовного світу учня тому, що в старшій школі формування духовних орієнтирів проходить інакше, ніж в основній. Сам процес усвідомлення цінностей відбувається лише у випадку повного розуміння духовності. Тому вчитель літератури повинен доторкнутися до душі та розуму старшокласників, підбирати твори для вивчення, наповнені духовними загальнолюдськими цінностями.

Значним потенціалом у вирішенні завдань сімейного виховання, а значить і формування сімейних цінностей, володіють саме уроки української літератури. Сучасна методика викладання літератури переосмислює мету літературної освіти, наголошуючи не стільки на знаннях, скільки на розвитку духовної сфери особистості («Пояснювальна записка» до нових програм з української літератури (2001 р.) урок має проводитися не заради самого уроку, а заради того, щоб впливати на особистість учня; не заради того, щоб «пройти» якісь питання програми, а заради того, щоб на матеріалі цих програмних питань формувати певні інтелектуальні, моральні, вольові й інші якості особистості» [1, 25].

Так, А. Сергієнко зауважує, що учителі-філологи засобами української мови та літератури покликані залучати школярів до фундаментальних національних цінностей, які базуються на традиці-

ях, звичаях, ідеалах, переконаннях, ментальності народу, його етнічній і національній самосвідомості і, в свою чергу, виступають необхідною передумовою повноцінної самореалізації особистості [13].

Згідно Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» сформувати культурно-розвинену, працездатну, гармонійну, самодостатню і відповідальну особистість чоловіка та жінки, мотивованої на створення щасливої сім'ї та здатну до усвідомленого народження і виховання дітей, тобто забезпечення виконання сім'єю основних її функцій, передусім виховної та демографічної, що призведе до гармонійного розвитку суспільства, а також зростання економічних та культурних показників, радісного і щасливого життя членів сім'ї [4], українська література повинна використовуватися як засіб розвитку людяності, гуманних почуттів особистості: добра, справедливості, почуття обов'язку, забезпечити перехід сімейно-ціннісних орієнтацій у внутрішнє надбання особистості.

Сприймаючи високохудожні твори, аналізуючи їх, діти вчать оцінювати вчинки і поведінку літературних героїв. Літературний твір сприймається дітьми в цілому, в єдності його змісту й художньої форми, а розуміння виявляється в судженнях та поглядах. Моральні норми та правила в художніх творах набувають живого змісту, стають доступними і зрозумілими та легко приймаються дитиною як єдиний правильний варіант поведінки. Дитина ніби входить всередину подій художнього твору, ніби стає їх учасником, здобуває власний досвід.

У нормативно-правових документах, що визначають навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах: законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, зокрема, в «Основних орієнтирах виховання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів України», наголошується, що мета сучасного освітнього процесу полягає не тільки у сформованості необхідних компетенцій, наданні ґрунтовних знань із різних предметів, а й у «формуванні громадянина, патріота, інтелектуально розвиненої, духовно і морально зрілої особистості». У навчально-виховному процесі головний аспект має переноситись із засвоєння певної кількості знань на виховання особистості з урахуванням її унікальної природи, і вже на цій основі формувати у неї моральні цінності, творчу і самотворчу діяльність [6].

Кожен урок має бути звернений до душі учня, насичений матеріалом, що викликає роздуми про життя, про духовний світ людини, про загальнолюдські цінності. Через зміст художніх творів, аналіз вчинків і почуттів персонажів, через сприйняття авторської позиції вчитель має навчати дітей мислити, творити, схилитися перед мудрістю, бути добрими і чесними, виховувати любов і повагу до батьків, пошану до людей.

Отже, сімейні цінності, як уже було доведено раніше, виступають фундаментальною складовою національної культури. Відтак, твори української літератури через безпосередній зв'язок літерату-

рного матеріалу з історією рідного народу, через широку подієво-образну основу, спонукають до проблемного аналізу, утверджують загальнолюдські та національні цінності, морально-етичні орієнтири, культивують кращі риси української ментальності, формують уявлення про сім'ю і цінності сімейного життя.

Таким чином, проведений аналіз категорії «сімейні цінності» та особливостей учнів старшого шкільного віку, з'ясування змістового потенціалу творів української літератури щодо формування сімейних цінностей старшокласників.

Список використаних джерел

1. Андрусенко В. До проблем викладання літератури в сучасній школі. Дивослово. 1999. № 12. С. 24-28.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. К. : Либідь, 2003. 341 с.
3. Вишневіський О. Система цінностей і стратегія виховання. Рідна школа. 1997. № 7-8. С. 14-25.
4. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012-2021 р.р. К., 2012. 11 с.
5. Кулагина І. Ю. Возрастная психология (развитие ребенка от рождения до 17 лет). М.: УРАО, 1997. 176 с.
6. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів: методичні рекомендації до впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2012. 128 с.
7. Особа О. Нівеляція сімейних цінностей прояв культури постмодернізму. Молодь і ринок. 2012. № 12. 128 с.
8. Панкова Л. М. Человек и семья: философский анализ формирования культуры брачно-семейных отношений: дис. ... д-ра пед. наук. СПб, 2006. 385 с.
9. Повалій Л. В. Формування у старшокласників відповідального батьківства як сімейної цінності. 2015. № 2 (17) лютий. С. 29-294.
10. Постовий В. Г. Тенденції виховання дітей і молоді в сучасній українській сім'ї Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2003. № 3. С. 20-26.
11. Русецька А. Роль семьи в формировании жизненных целей у ребенка: Материалы 5-х научно-педагогических чтений факультета социальной педагогики, 28 марта 2002 г. М.: Изд-во МГСУ, 2002. С. 89-92.
12. Русова С. Українська національна школа. Україна. 1991. № 5. С. 44
13. Сергієнко А. Формування ціннісних орієнтацій особистості на уроках української мови і літератури. Українська література в загальноосвітній школі. Науково методичний журнал. №12, грудень. 2013. С. 14.

References

1. Andrusenko V. The problems of teaching literature in modern school. Divoslove 1999. No. 12. P. 24-28.
2. Bekh I. D. Education of the person: At 2 books. Kn. 2: Personality-oriented approach: scientific and practical principles. K.: Lybid, 2003. 341 pp.
3. Vishnevsky O. System of values and strategy of education. Native school 1997. No. 7-8. Pp. 14-25.
4. Concept of family education in the education system of Ukraine "Happy family" for 2012-2021 gg. K., 2012. 11 p.
5. Kulagina I. Yu. Age psychology (development of a child from birth to 17 years old). M.: URAO, 1997. 176 p.
6. Basic guidelines for the education of pupils of grades 1-11: methodical recommendations for introduction in general educational institutions. Kharkiv: Kharkiv Academy of Continuing Education, 2012. 128 p.
7. Person O. Nivelization of family values is a manifestation of the culture of postmodernism. Youth and the market. 2012. No. 12. 128 p.
8. Pankova L. M. The Man and the Family: Philosophical Analysis of the Formation of the Culture of Marriage-Family Relations: Diss. ... Dr. Ped. sciences St. Petersburg, 2006. 385 p.
9. Povaliy L.V Formation of responsible parenting as a family value for senior pupils. 2015. No. 2 (17) February. Pp. 29-294.
10. Postovy VG Trends in upbringing children and young people in the modern Ukrainian family. Social Work in Ukraine: Theory and Practice. 2003. No. 3. P. 20-26.
11. Rusetskaya A. The Role of the Family in the Formation of Life's Purposes in the Child: Materials of 5 Scientific and Pedagogical Readings of the Faculty of Social Pedagogy, March 28, 2002 M.: Izdv MVSU, 2002. S. 89-92.
12. Rusova S. Ukrainian National School. Ukraine. 1991. No. 5. S. 44
13. Sergienko A. Formation of value orientations of the personality in the lessons of Ukrainian language and literature. Ukrainian literature at secondary school. Scientific methodical journal. № 12, December. 2013. S.14.

Потапчук Т. В. Формирование ценностей семейного воспитания старшекласников в процессе изучения украинской литературы

Создание в процессе изучения украинской литературы атмосферы свободного, творческого сотрудничества обеспечило максимальное привлечение всех компонентов структуры личности (сознания, эмоций, воли) в процесс переосмысления и принятия учеником семейных ценностей. Использование

интерактивных методов обучения, основанных на диалоге, моделировании воспитательных ситуаций, свободному обмену мнениями, обеспечивает производительное субъект-субъектное взаимодействие участников педагогического процесса в его содержательной и процессуальной составляющих.

Ключевые слова: ценности семейного воспитания, старшеклассники, процесс изучения украинской литературы, украинская семья.

Potapchuk T. V. Forming the values of family education for older students in the study of the ukrainian literature

Creating an atmosphere of free, creative collaboration in the study of Ukrainian literature in the process of study has ensured maximum involvement of all components of the structure of the individual (consciousness, emotion, will) into the process of rethinking and accepting the student's family values. The use of interactive learning methods based on dialogue, simulation of educational situations, and the free exchange of thoughts provides a productive subject-subjective interaction of participants in the pedagogical process in its content and procedural components.

Family and religious-moral values have become the highest vital reference points in the life of the younger generation of the Cossacks. The Cossack family was marked by democracy, the equality of men and women. In the Cossack family, the cult of the Father and the Mother reigned. The children were taught to respect the commandments of their fathers and grandfathers, to observe the traditions, customs and ordinances of the Ukrainian people, the achievements of Christian morality.

Mutual respect in the family, respect and love for parents, maternal love, devotion to children, self-sacrifice, considered the elderly to be the moral dominant for the Ukrainian family T. Shevchenko. The value of the mother-woman responsible for fatherhood is extolled in her works by I. Franko ("Crossroads"), L. Ukrainka ("Forest Song", "Boyarin"), O. Kobylanska ("Earth", "Melancholy Waltz", "Man", "Tsarivna") and many other writers, poets, philosophers and educators of various historical periods of development of Ukraine.

Researchers V. Andrusenko, T. Antonenko, G. Bondarenko, T. Voroshilo, I. Griva, V. Dracenko, L. Lomako, A. Sergienko and others are effective among all means of forming the values of senior pupils. determine the literature. Literature actively influences the feelings and minds of a child of all ages, develops her empathy, emotionality, provides understanding and acceptance of moral norms as the only true variants of behavior.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and consider the values of family education in high school students in the process of studying Ukrainian literature.

Key words: values of family education, senior pupils, the process of studying Ukrainian literature, Ukrainian family.